

SKRIVENI TRAGOVI GENOCIDA

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Specijalno za Povelju iz Sarajeva

Kad je prvih dana septembra počela ekshumacija posmrtnih ostataka žrtava iz masovne grobnice Tomašica, malo ko je mogao pretpostaviti da će, treća po redu ekshumacija iz primarne grobnice na lokalitetu tamošnjeg rudnika otkriti tako stravično svjedočanstvo o razmjerama zločina nad nesrpskim stanovništvom prijedorskog kraja, počinjenog tokom 1992. godine, i da će to, kako sada stvari stoje, biti početak rasplitanja klupka sudbine najvećeg broja svirepo ubijenih stanovnika naselja na području lijeve obale Sane. Tokom protekla dva mjeseca iz masovne grobnice Tomašica ekshumirano je više od 250 kompletnih i isto toliko nekompletnih tijela Prijedorčana, ubijenih tokom organiziranog, sistematskog etničkog čišćenja, koje su, nakon silom preuzete vlasti, realizirale civilne, policijske i vojne strukture samoproglašene srpske republike BiH, uz podršku bivše JNA.

Nadomak civilizacije i prvih kuća najjasniji tragovi zločina; mučan prizor: bačena tijela, odjeća, zemljom uprljani i već izbljedjeli lični dokumenti i dragi predmeti sa kojima su ti nevini ljudi odvedeni u smrt: još mučnija spoznaja da tu leže više od 21 godine, da su ih izdali i tu ostavili bivši prijatelji, komšije, radne kolege, da ih je ljudska mržnja, osim u smrt, gurnula 10 metara ispod zemlje, i da ih je, osim zemlje, toliko dugo skrivala i šutnja onih, koji su u njihovim ubistvima i skrivanju tijela učestvovali, nijemo posmatrali ili bilo šta čuli za sve ove godine. Neko je ipak morao progovoriti. Nadležnim institucijama informaciju je dao nekadašnji pripadnik Vojske Republike Srpske.

Na ovom lokalitetu ekshumirano je 2004. godine 26 kompletnih i nešto više nekompletnih tijela ubijenih Bošnjaka i Hrvata. Dvije godine kasnije tu je pronađeno još 10 tijela žrtava. DNK analiza pokazala je da su i 373 žrtve ekshumirane 2001. godine iz sekundarne masovne grobnice Jakarina Kosa, također, na području prijedorske opštine, prvobitno bile pokopane u masovnoj grobnici Tomašica, tačnije u njenom površinskom dijelu, odkud su, radi

prikrivanja dokaza uklonjene. Od prethodne ekshumacije na ovom lokalitetu prošlo je sedam godina. Još dva puta toliko godina duga je patnja Fikreta Bačića, koji traga za posmrtnim ostacima članova svoje porodice strijeljanih u prijedorskom naselju Zecovi. Njegov pogled pun nade prati svaki pokret istražitelja i svaku narednu kašiku bagera, koji svakodnevno rade na grobnici, koja se prostire na 3000 metara kvadratnih... možda će baš naredno malo tijelo biti tijelo njegovog djeteta, neka cipela, jakna možda...

„Ja očekujem i mislim, svaka ona bijela vreća kad u nju stave kosti, i kad je pronesu pored mene, da će neko biti moj”, kaže Fikret. Agresija na BiH zatekla je Fikreta u Njemačkoj, gdje je radio godinama.

Nije bilo načina da u proljeće 1992. svoju suprugu, 12-godišnjeg sina Nermina i 6-godišnju kćer Nerminu izbavi iz ratnog pakla. Nažalost, smrt je bila mnogo brža. Oni su sa još 10 članova porodice Bačić, 25. jula 1992, strijeljani na kućnom pragu. Bio je to posljednji dan nemilosrdnog etničkog čišćenja osam naselja na lijevoj obali rijeke Sane, nadomak Prijedora, u kojem je za samo pet dana, uglavnom na isti način kao i porodica Bačić, ubijeno 1850 civila, uglavnom žena i djece. Preživjelo stanovništvo tih naselja odvedeno je u zloglasne prijedorske logore, u kojima je njih stotine također ubijeno.

Refik i Nermin, Fikretovi sinovi iz drugog braka ove jeseni krenuli su u prvi razred srednje škole u Prijedoru. Njihovo rođenje bilo je velika radost roditeljima i razlog njihovom ocu da nastavi život. Dolaskom na ovaj svijet ponijeli su imena svog ubijenog amidže Rifeta i ubijenog brata Nermina. Ponijeli su i teško breme tragične prošlosti porodice, koje je ispreplelo i njihovih 15 mladih godina. Rođeni su nakon rata i svoje prve korake, prva slova učili su na zgarištu kuće, na zgarištu prošlog života njihovog oca, uz sjenke godina rata, smrti i stradanja, sjenke onih, čije duše još nisu i neće naći svoj mir, sve dok im kosti krije ova zemlja. Rasli su uz obale rijeke Sane, u kraju čiju su ljepotu i pitomost pregazili mržnja i tenkovi, gdje je u zraku zauvijek ostao zaleđen krik na smrt uplašene djece. O agresiji i genocidu izvršenom

u proljeće 1992. godine u Prijedoru i drugim krajevima BiH, nažalost, u školskim udžbenicima nisu mogli čitati. O tome se u školama u manjem bh entitetu ne govori. Nažalost, Refikov i Nerminov udžbenik prošlosti je ono sa čim žive svakoga dana; uporna borba njihovog oca da odgovorni za smrt toliko nevinih ljudi u Zecovima i okolnim naseljima za zločine odgovaraju, tračak nade da će pronaći kosti ubijenih članova svoje porodice, istrajnost da se istina ne zaboravi, njegova tuga uz svaki Bajram kad fale najmiliji, bolna tišina kad krenu sjećanja, pustoš u njihovoj i svakoj drugoj kući, porodici, mahali i ulici iz koje je neko odveden, ubijen, otrgnut iz nečijeg života.

„Etničko čišćenje i ubistvo tako velikog broja ljudi od 20. do 25. jula 1992. godine u prijedorskim naseljima Zecovi, Hambarine, Rizvanovići, Biščani, Rakovčani i Čarakovo, u kojem su živjeli Bošnjaci i naselje Briševo, sa većinskim hrvatskim stanovništvom, jasno svjedoče o tome da je i ovdje izvršen genocid. Lijeva obala Sane je „prijedorska Srebrenica“. Kaže to Sudbin Musić, prisjećajući se stradanja naroda u njegovom kraju, koje je počelo u proljeće 1992, kad je napunio 18 godina, i kao najstarije od četvoro djece u njegovoj porodici, umjesto nezaboravnih, sretnih trenutaka najljepše mladosti, preko noći morao sazreti i pružiti najbližima čvrstu, sigurnu ruku.

„Vidimo se iduće godine, ali, ko preživi...“ Bile su to, prisjeća se Sudbin, riječi njegovog profesora, Srbinna, inače kućnog prijatelja njegovog oca, na posljednjem školskom času, u maju 1992. godine, kad je, zaklopivši dnevnik kazao da je školska godina završena. „Sve što možda u tom trenutku nismo mogli ni naslutiti, niti shvatiti iz profesorovih riječi, vrlo brzo nam se samo reklo“, kaže Sudbin. Srpska paravojska zagospodarila je Prijedorom i okolnim naseljima. Neko vrijeme, stanovništvo se zatvaralo u kućama i čekalo neko rješenje. Tokom maja i juna probuditi se i zanočiti u prijedorskim selima značilo je živjeti jedan neopisiv strah i neizvjesnost. Ljudi su se plašili vlastitih sjena. Kuće više nisu smjele biti zaključane. Srpski vojnici upadali su u njih u svako doba dana i noći. Nasumice su pucali, palili kuće, odvodili ljude,

ubijali ih na kućnim pragovima. Novouspostavljena srpska vlast izdala je 30. maja naređenje da se u znak lojalnosti novoj vlasti, na svim kućama u kojima nije živjelo srpsko stanovništvo, izvjesje bijele zastave ili čaršafi. Nepodnošljiv strah i neizvjesnost nagnali su narod da od sredine juna više ne spava u svojim kućama. Nakon noći provedenih po okolnim šumama, u zoru bi se spuštali do svojih kuća, kako bi prehranili stoku, uzimali preostale zalihe hrane i drugo što im je bilo neophodno, a sa prvim mrakom, ponovo bi odlazili; tako je bilo sve do 20. jula, kad kreće najžešća ofanziva i, u pravom smislu te riječi, dovršava etničko čišćenje lijeve obale Sane.

„Bio je 23. juli, četvrtak, to nikada neću zaboraviti“, prisjeća se Sudbin. Sa majkom, dvjema mlađim sestrama i mlađim bratom boravio je u kući. Otac je sa komšijama obrađivao njivu, jer do tog trenutka tinjala je nada da svoje domove neće morati napuštati. „Pogledao sam kroz prozor i ugledao da cestom ispred moje kuće prolazi stotine srpskih vojnika. Vikali su i pucali nasumično. Jedan od njih uperio je ručni bacač prema našoj kući. Rekao sam majci da iziđe van sa bijelim čaršafom i kaže da smo tu. To je i učinila. Vojnik je spustio cijev, a nedugo zatim, na naša vrata došla su trojica vojnika. Pretresli su cijelu kuću i pitali me, koliko imam godinna. Slagao sam da mi je 17 i to mi je možda spasilo život. Naredili su nam da do 12 sati ne izlazimo iz kuće i otišli“.

Narod je već bježao iz okolnih kuća, čuli su se krikovi, plač i pucnjava.

„Vidio sam da iz Mujine kuće preko puta, izbežumljeni istračavaju njegova supruga i troje male djece. Bježali su niz put. Rekao sam tada majci, bratu i sestrama da je ovo vjerovatno posljednji dan da smo ovdje skupa, da ne paniče i da šta god da se desi, pokušat ćemo se čuvati skupa. Sestre su počele da plaču. Ona tri vojnika ponovo su ušla u kuću. Glavni među njima sada je bio posebno drzak. Vidjelo se da je došao sa zadatkom da dovrši posao u kući koja je došla na red, a to je bila naša. Opsovao nam je balijsku majku i istjerao nas napolje. Tada se obratio mojoj majci, rekavši: 'Kučko, gdje si ono rekla da

ti je muž'? Mama je kazala: 'Rekla sam ti, brate, da je na njivi, kose travu, evo, ako hoćeš, poslat ću jednog sina po njega'. Obrušio se na nju tada psovka i rekao: 'Oni eno, kose nas'. Repetirao je pušku prema nama i rekao: 'Sad ću ja pokosti svo tvoje'. Majka nas je sve četvoro okupiula i rekla: 'Nećeš, nećeš'. Odgovorio je: 'Hoću, hoću', i to se ponovilo nekoliko puta. Pored naše kuće nalazio se njihov štab i taj vojnik je u jednom trenutku upitao, 'šta ćemo s ovom dvojicom', misleći na brata i mene. Pogledali su nas i rekli mu - 'tjeraj to dole niz put'".

Sudbin i njegov 17-godišnji brat Adnan obuli su patike i krenuli u neizvjesnost, ostavljajući iza kapije rodne kuće majku i sestre od 14 i 12 godina. Samo su mogli slutiti da je na njivi iza kuće njihov otac sa komšijama možda već bio mrtav.

„Krenuli smo polako, a onda sam osjetio stravičan udarac u leđa. Iznad moje glave prosuo se rafal i povikali su - 'šta čekate, trčite!' Trčali smo koliko su nas noge nosile cestom prema Prijedoru, kroz masu od nekoliko stotina vojnika. Tukli su nas dok samo se probijali, udarali nas... Mi smo padali, a oni su nas tjerali da ustanemo i da opet trčimo, dok su njihovi udarci pljuštali sa svih strana. Brata su u jednom trenutku povukli, i ja sam se jedva izborio da ga vratim. Dalje sam ga vukao i držao za ruku. Trčali smo dalje, a onda nas je zastavio jedan krupan vojnik sa šajkačom, kokardom i dugom crvenom bradom i naredio nam da se idemo kupati u Sani. Znao sam šta znači to „kupaње”. Išli smo prema vodi, držeći se za ruke. Vidio sam da Sanom plutaju leševi mojih komšija. Onih, koje sam gledao dok su ih tog jutra odvodili. Počeo sam da se molim... da se molim samo da što kraće traje, da završi sve... Odjednom sam čuo psovke upućene onom, koji je u nas uperio kalašnjikov. Neko mu je naredio da ne puca. 'Šta radiš od djece, đubre jedno!' vikao je. Spustio je kalašnjikov i rekao da trčimo prema autobusu koji bio parkiran u blizini. Tada sam vidio da nam je život spasio vozač autobusa, radni kolega moga oca, Ranko Dronjić, koji nije mogao dozvoliti da nas onaj vojnik ubije. I još jednom nam je sapsio život, jer je rekao da ne ulazimo u prvi, već u drugi autobus. Kasnije sam saznao da su svi oni, koji su ušli u prvi autobus istu noć ubijeni u zloglasnoj hali 3 logora Kera-term". Sudbin i Adnan odvedeni su u logor Trnopolje. Tamo su saznali da im je otac ubijen na povratku sa njive, 23. jula, onog popodneva kad su oni iz kuće protjerani. Na putu prema logoru, dok su ih

vozili autobusima, vidjeli su sestre, koje su se čvrsto držale za ruku dok su sa ostalim narodom pješaci preme Prijedoru. One su, skupa sa majkom i drugim ženama i djecom bile zatočene i na razne načine maltretirane u jednoj kući. Njih je od sigurne smrti spasila Sudbina, a to je ime Sudbinove mlađe sestre. Kad je vojniku koji je došao u kuću rekla svoje ime, shvatio je da su to sestre i majka njegovog druga, njenog brata, i on im je pomogao da dio puta prema Prijedoru i logoru, u koji su morale doći, pređu bezbjednije. Neko vrijeme u svojoj kući krila ih je i Dragica Jujić, dok to nije postalo previše opasno, a onda je njihova naredna adresa bila logor Trnopolje, gdje su se sreli sa Sudbinom i Adnanom. Tu su ostali neko vrijeme, svjedočeći najstrašnijim torturama i poniženjima zatočenika. Jednim od konvoja, napustili su logor. Najprije su deportovani u Travnik, a potom, posredstvom Međunarodnog crvenog križa, van BiH.

Nakon godina izbjeglištva, Sudbin se sa majkom i dvjema sestrama vratio u rodno Čarakovo. Za brata Adnana teški logoraški dani i traume bili su dovoljan razlog da njegova nova adresa bude daleko od teške bosanske zbilje. Godine kakvog-takvog mira obojenog brojnim nepravdama nije dočekalo više od

3000 Prijedorčana. Na tom području pronađeno je 445 grobnica, od kojih je 97 masovnih. Još se traga za 1200 žrtava sa tog područja.

Lokacija masovne grobnice Crni vrh, na području zvrničke opštine sve do nedavno bila je grobnica sa najviše pronađenih žrtava, 629, ubijenih tokom 1992. godine. Međutim, iako će ekshumacija žrtava iz grobnice Tomašica kod Prijedora još potrajati, već sad je jasno da je riječ o masovnoj grobnici koja skriva najveći broj do sada pronađenih posmrtnih ostataka na jednom mjestu. Pretpostavka je da bi u toku ove, treće ekshumacije trebalo biti pronađeno oko 600 tijela. Sudbin Musić je tijelo svoga oca i komšije sa kojima je ubijen pronašao bačene u bunaru, u blizini svoje kuće. Nada se da će u grobnici Tomašica biti pronađeni posmrtni ostaci velikog broja njegovih komšija, prijatelja, rođaka ubijenih u genocidu 1992. godine, i da će i oni koji su preživjeli, a za njima tragaju, osjetiti tu gorku sreću, kakvu je osjetio i sam kad je pronašao oca i okončao agoniju razmišljanja o tome, gdje su njegove kosti. Ako iko, osim onih, koji su, kao i Sudbin po jamama, bunarima, na smetljištima i u bosanskim rijekama tražili svoje najdraže, taj osjećaj uopšte može razumjeti.